

Ezután Ugron Gábor kifejtette, hogy a demokráta párt programja: hazafiság, vallásosság, erkölcsösség, a demokratizmus és liberalizmus. Ez az ország nem lehet többé pártoknak a játéklabdája.

Tisza gyilkosainak nyomában.

Budapest, okt. 31.

Az ügyészség, a vizsgálóbíró és a főkapitányság párhuzamosan végzi a nyomozást Tisza István gróf gyilkosai után. Folytonosan újabb és újabb személyek jelentkeznek, a kik egyes körülményekre fölhevítik a figyelmet. Ma már kétségtelen, hogy Tisza István gróf meggyilkolásáról számosan tudtak, s legalább husz-huszötöt azoknak száma, a kik előre be voltak avatva a gaz merényletbe. A nyomozásnak mai munkájáról a következőkben számol be tudósítónk:

Helyszíni szemle a Roheim-villában.

Tegnap délután három óraker egymás után érkeztek meg a Hermina-uti Roheim-villába a hatóság emberei, hogy helyszíni szemlét tartsanak és szembesítsék a gyilkossággal gyanúsított embereket a villa lakóival. Nagy ügyészségi automobilon megérkeztek a gyilkosságban való részvétellel, vagy andjetnak előkészítésével gyanúsított emberek: Dobó István joghallgató, Sztankovszky Tibor műszerész, Heltai Viktor, volt városparancsnok, továbbá Kéri Pál és Magyar Lajos újságírók. A foglyokat több filabörtönőr és csendőr kísérte. A bizottság bevonult a villában abba az előcsarnokba, a hol a gyilkosság olytörtént és egymásután szölyította elő a gyilkosság szemtanúit.

Csermák Rezsóné házvezetőnő mondta el elsőnek a gyilkosság ismert körülményeit, majd Dömötör László, Tisza inasa leírta, miképpen hatoltak be a gyilkosok a villába. Az inas megmutatta a bizottságoknak a többi között, miképpen volt lehetséges, hogy a gyilkosok minden nehézség nélkül bejuthattak az előcsarnokba. A csendőrök a szuterén-helyiségben tartózkodtak. Nem igaz, hogy már délelőtt leszerelték őket és fegyverüket elkobozták. Mikor a kertbe jártak betululó katonák közül néhányan, a kik vagy nyolc óra körül lehettek, a villának első rácsos aajtáján dörömbölni kezdtek, ő rémülve szaladt le a pincébe a csendőrökhöz és kérte, ragadjanak fegyvert és jöjjenek föl. A csendőrök huzództak. Végre kettő fegyverrel a hátulsó lépcsőn fölment a lakásba és az egyik odament az előcsarnokhoz, a hol ekkor dörömböltek a katonák. A csendőr előzékeny kitényítette az üvegajtót és bebocsátotta a gyilkosokat. A katonák az előszobába lépve, az onnan nyíló ajtó felé irányították fegyverüket. Erre négy katona beajment a hallba s ez a négy hajította végre a gyilkosságát.

Majd Almássy Deniz grófnó ismételte meg röviden már ismert vallomását. Elmondta a többi között, hogy mielőtt a katonák löttek, az a katona, a ki a közepén állt, abban a percben, a mikor Tisza István gróf és az ő rájuk irányított fegyvercsövek között kettőt félretoltak, hátraszólyt az aajtónál álló katonára:

— Végig megvan az összeköttetés?

— Igenis, megvan — volt a válasz.

Ekkor egymásután öt-hat lövés dördült el és megtörtént a katasztrófa.

E vallomások után Kovács Lajos vizsgálóbíró intézkedett, hogy vezessék be a gyanúsítottakat. Ebben a sorrendben állanak föl: Magyar, Kéri, Heltai, Dobó és Sztankovszky. A vizsgálóbíró felkérte a tanukat, hogy nézzék meg az előállított embereket és mondják meg, találának-e valamely hasonlatosságot köztük és a tettesek között.

Csermák Rezsóné Kéri Pálra mutatva, azt mondta, hogy hasonlít arra az emberre, a ki délelőtt a villában járt. Sztankovszkyról azt mondta, mintha itt látta volna a kritikus délutánon.

Dömötör László inas Heltai Viktorra mutatva mondta: Nekem ugu tűnik fel, mintha őt láttam volna.

Ekkor Nagy Károly detektívönök és Kovács Lajos vizsgálóbíró kérdéseket intéztek a gyanúsítottakhoz, hogy a tanuk hallhassák a hangjukat. Először Kéri Pálhoz intéztek kérdést arról, hol volt a háboru alatt, majd a detektívönök ezt kérdezte tőle:

— Ebben a villában mikor járt utoljára?

— Nem voltam itt soha — felelte Kéri.

— Soha? Határozottan állítja, hogy soha?

— Soha, — felelte Kéri rákvörösen — és egyáltalában tiltakozom az ellen, hogy engem ilyen irányban meggyanusítsanak és azt merjék nekem szuggerálni, mintha én a gyilkosság idején itt lettem volna.

Sztankovszky Tibortól azt kérdezte a detektívönök, hogy micsoda pénzt kapott forradalmi működéséért?

— Hadzsics századostól — felelte Sztankovszky — kaptam forradalmi ténykedésemért a hadügy-minisztériumban tízezer koronát és Laehne Hugó államtitkártól a földmívelésügyi minisztériumban két héttel később ugyancsak tízezer koronát, ha jól tudom, az 50. számú szobában.

Ezután Heltai Viktorhoz, Dobó Istvánhoz és

Magyar Lajoshoz intéztek kérdéseket. Ebben a percben előlépett Rohaim Géza, a villa tulajdonosa és Kéri Pálra mutatva így szólyt:

— Ennek az embernek az alakja nagyon hasonlít ahhoz a fiatalemberhez, a ki, délelőtt itt az aajtóban beszélyt Tisza István gróffal.

— Mondja ezt Kéri Pálnak a szemébe, — szólytotta fel a tanut a vizsgálóbíró.

Roheim Géza odalép közzvetlenül Kéri Pál elé és a szemébe mondta a következőket:

— Ön nagyon hasonlít ahhoz az emberhez, a ki akkor délelőtt itt járt. A terméle és a magassága teljesen megfelel, az alakja egyáltalában olyan, csak mintha az arca akkor fiatalosabb lett volna.

Majd Almássy Deniz grófnó szólyt meg, és Dobó Istvánra mutatva, azt mondta, hogy ez a katona volt az, a ki a gyilkosság elkövetésekor a közztálló katonák közzt közzpülyt állt, legtöbbször be-szólyt és elsőnek lölyt.

Dobó mosolyogva hallgatta a rettenetes vádat, mire Almássy Deniz grófnó a meggyözzöds hangján rázólyt:

— Hiába nevet, minél tovább nézem, annál inkább felismerem. A multkor, mikor szembesítettek magával, szakállt hordólyt és az zavart. De most már egész határozottan megismerem.

Ezzel a szembesítélyt véget is ért. A vizsgálóbíró kérdést intézette a jelenlévökhöz, hogy kíván-e még valaki valamit mondani? Ekkor a detektívek sorából előlépett Hochstadter Alfréd detektív és elmondta, hogy a gyilkosság napján délután négy óraker Kovács Jenő gazdálkodóval a Gizella-téren tartózkodott a Károlyi-párt kapujában. A kapu előlyt automobil állólyt, a melyre éppen akkor több katona kapaszkodólyt föl. Ez nem tűnt volna föl neki, mert hiszen aznap mindenülyt katonák jártak automobilal, azonban az egyik katona távozás előlyt odaszólyt a detektíveknek:

— Most meggyünk Tiszáért! Le fogjuk tartólyt!

Ekkor jobban megnézte a gépkocsit és a katonákat. Négy katona felszályt a kocsiba, egy tengerészruhás katona pedig a sofför melélyt ülyt. Valamennyinek lovassági karabélya volt. Az a tengerészkatona, a ki a sofför melélyt foglalt helyet, nagyon hasonlít Dobó Istvánhoz, sőt határozottan meri állítani, hogy ő volt az. A detektív ezután elmondta, hogy egy Auerbach Pál nevü kereskedelmi iskolai tanuló is figyelmeztette arra, hogy most mennek Tiszáért. Mikor az automobil elment, Kovács Jenő gazdálkodóval felment a Károlyi-pártba, a hol ekkor már szélytében-hosszában beszélyték, hogy most mentek el Tiszáért. A detektív egyuttal jelentette, hogy Kovács Jenő gazdálkodó is jelen van, a ki ekkor szintén a bizottság elé lépett és megerősítette mindazt, a mit a detektív mondólyt. A hozzá intézette kérdésre Kovács Jenő ezt mondta:

— Egészen határozottan felismerem Dobót, biztosan ő volt.

A szemlén jelenlévö bizottságnak egyik tagja a szemlélytől és a nyomozás munkájáról ezt mondta munkatársunknak:

Fontos megállapítálya a helyszíni szemlének, hogy a csendőröket nem szerélyték le a gyilkosság előlyt. Dömötör István ugyanis elmondta, hogy a mikor délután a katonák dörömbölyt az aajtón, akkor ő leszaladt, hogy segítsélyt hívja a csendőröket és akkor ott volt a teljes fegyverzetük, nem akartak felmenni és csak nagy nöगतásra ment fel mégis két csendőr fegyver nélkül. Mikor erre figyelmeztette, hogy hozzanak fegyvert, akkor azt felelyték, hogy az teljesen felesleges. Már felérte a hátulsó bejáraton keresztül és az első bezárt aajtóhoz érte, akkor a csendőrök nyitólyták ki az aajtót a katonáknak. Mialatt a katonák Tiszával beszélyték, a csendőrök eltávozólyt.

Másik fontos megállapítálya Hochstadter Alfréd detektív vallomása, a ki október 31-én délután a Károlyi-pártban és a párthelyiség előlyt az utcán tartózkodólyt. Hallólyt, hogy mindenki arról beszélyt, hogy most mennek Tiszához, sőt azt is mondólyt, hogy ha nem lenne Budapesten, utánamennék Gesztre. Ugyanezlyt vallólyt Kovács Jenő gazdálkodó is.

Újabb nyomok.

A főkapitányságnon ma délelőtt is egész sereg ember jelenkezett tanuképpen a gyilkosság ügyében Szrubian Dezsó dr. rendörkapitánynál. Mai számbanban jelentélytük, hogy a főkapitányságnon egy tanut hallgaltak ki, a ki beszélyt egy katonával, a ki be volt ösztyva Tisza gyilkosai közzé. Ezt a fontos vallomást Bartha József tanár tette. A tanár a mult év novemberében Csengöd pestmegyei közzségben beszélyt egy Kákonni nevü katonával. Ez a katona mondta neki azt, hogy nyolcadmagával kapta a parancsot arra, hogy Tisza István gróftot gyilkólyt meg. Kákonvi nem vállalta a megbízást, a többi katona azonban belement a dologba. Kákonvi még hozzátette, hogy ismeri azokat a katonákat, a kik a gyilkosságra vállalkozólyt és meá is mondta a nevü-

VILAMOS RECHAUD

forral, süf, főz

Hollitscher Testvérek

1 évi jóállás

11060

József-körút 10. sz

Megdöbönt szívvel látok feladatombhoz: ilyen gyásznak tolmácsolásához. Szavakba kell öltöztetnem ezt a gyászt, melyet majdnem egy egész éven át szinte némán, szívünkbe fojtott könnyekkel voltunk kénytelenek hordozni; szavakba foglalnom éppen itt, azok körében, kiket elméjével és szívvel legszorosabban kapcsolt magához. Feladatom annál súlyosban nehezedik rám, mert nem érzek hivatalosságot magamban pályájának sem beható politikai elemzésére, sem történeti adataiban részletező nyomozására és feltűntetésére. Bátorrágot csak abból meríthetek, hogy magyarságában megértetem őt: a mint lelkének legmélyén, élete céljának kitűzésében, küzdelmének fenségében és vértanuhalálának tragikumában magyarságunknak megnyilatkozott. Ezzel a biztatással sem merek többre vállalkozni, mint néhány vonással szerény vázolására; hogy kinek és minek mutatkozik ő a magyar közlélekben s e közlélek történetében.

A mult nagy alakjai kétféle jögon élnek ebben a közlélekben: a nemzet halás emlékeztetésében és glóriás képzeletében. Egyik soruknak emlékét nagy alkotásaik őrzik, melyek a nemzeti élet szervezőit a modern Magyarország egész szervezetét, Kossuthét demokratizálása és forradalmi erőlkészése. Deákét a kiegyezés s ebben egy új korszak békeművei. A másik sort inkább példája életi és halhatatlanítja nemzetének szívében: életével és halálával megpecsételt erkölcsi fensége. Amazok a nemzet történetének epikus hősei, emezek a tragikusok: a Zrínyiek, a Rákócziak, a Tisza Istvánok, Igenis, ebben a sorban látjuk őt is, ki csodálatosan külső képében is emlékeztetett vértanu elődeire: együtt a kuruc fejedelem daliás szépségére s a „vezér-költő” vonásainak kemény energiájára, tekintetén a tragikai végzet borus árnyékával.

Hogy mint emelkedett e nagyok közé: hogy amit istentől vett: a szinarany talentumokat az élet miként verte ki és alakította: e kérdésre keresve feleletet, kora ifjúságára, szinte gyermekkori benyomásaira kell gondolnunk. A mult század hatvanas és hetvenes éveit már keserű emlékek, lázas forrongás, izgató átalakulás, lobogó remények esztendei voltak. Mi öregek tanuságot tehetünk róla, hogy a forrongás izgalmi mily korán érlelték, mily határozó benyomásokkal alakították a fiatal lelkeket. Tiszának jövendő útját is már ezek a benyomások jelölték ki.

Az ifju lélek benyomásai.

Lelkének mélyén a geszti család szelleme és élete vetett ágyat nekik. Ott találjuk az erdélyi arisztokrácia régi, hamisítatlan, erős magyar hagyományainak nyomát: ott a magyar alföld nagyviri életét, mely sokkal közelebb esik a néphez, gyökereiségének hasonlíthatatlanul erősebb befolyását mutatja, mint a felföldi vagy dunántúli; és ott a kálvinista életnek puritán, magában bizó, de magától mindent számon kérő szigorát. Mindennek megvan a nvoma lelkének már alapvető rétegében, melybe jellemének és jelleme által sorsának gyökérszállai nyulnak. Ezeket táplálják, fejlődésüket erősítik tanulókorai életviszonyai, Debrecenben tanul, a nagy templom árnyékában, a százados magyar küzdelmek színterén, az ősi kollégiumban, hol még él és hat valami abból a puritán szellemből, melyet Besenyei talált Patakon s mely benne és minden neveltjében a magyar lelket megvesztegethetlenné erősítette. Százados küzdelmek politikussá képezték Debrecen, de mindig ennek a léleknek politikussá, Debrecenből német egvetemre indult. Ha pihe-nést nem ismerő munkaöztömének, nagy és kicsiny közt különbséget nem tevő lelkiismeretességének, kötelességérzete kéréllhetetlen szigorának iskoláját keressük: ezekre a németországi tanuló évekre, a berlini és heidelbergi egvetemek padjaira kell gondolnunk. A hetvenes évek második felében járt künn, az új császárságnak, a német egységnek, hatalomnak, dicsőségnek, sikereknek mámoros napjaiban. Már bizonyos volt, hogy Németország nemcsak a francia császárságot verte le, hanem a harcban győztes s a békében még fejlő erejével a világhatalmak élére emelkedett. A nemzeti nagyság szédítő útján ragadták munka és közműveltség, kitarítás és fegyelem, áldozatkésztség és nemzeti hűség. A nemzeti nagyság középpontja Bismarck. Ime a nemzeti nagyságnak igazi útja és ime igazi vezére. Milyen szívvel és milyen gondolatokkal nézhetette mindezt Nagy Frigyes szobra mellett s a heidelbergi romvár alatt a lánglelkű magyar diák, ki szintén egy új nemzeti élet mozgalmas köréből került ide, de a mely még kissé tétován és kissé ziláltan, ezer bajjal s önmagával is küzködve keresi a boldogulás útját. Az iskolában politikát, történelmet és közgazdaságot tanult; de bizonyára, többet tanult az akkori német élet iskolájában: erősebb, szinte határozó befolyással volt rá ennek a nagy életnek erkölcsi jelleme és mindenható intézője, a vasember. A varázsban, mellyel ezek a csodálatos erők meghódították, a fiatal képzeletnek is volt része. Bismarckban nemcsak ezeknek a napoknak, hanem a kornak hőstét látta és bámulta, ki a politikának új útjára mutat: a mind nagyobb erőre jutó tömegeket csak az akaratnak legszilárdabb erejével s ezzel is csupán úgy lehet kormányozni, ha az egyetemes és egységes közélet tudatával át tudja hatni. Bis-

marck beszédeit, iratait, leveleit Tisza ugyszólván egész életén át olvasta s halása világos kifejezést talál a német-francia háború diplomáciai előzményeiről irt tanulmányában, de ezen túl tagadhatatlanul egész államférfiúi egyéniségében is. Ez a kapcsolat különben nemcsak ifjúkori nagy benyomások emléke volt, hanem lelkének, természetének is nem egy rokon vonása fűzte a nagy kancellárhoz. A miben különbözött tőle, csak élete végén világolt ki: Tisza le tudott mondani.

A fejlő, alakuló ifju lélek azonban legnagyobb és életutjára leghatározóbb benyomását, azt hiszem, mégis itthon, a magunk politikai életének körében kapta. Kapta attól, a kit életében és emlékében nem csupán a legmelegebb szeretettel, hanem a legnagyobb tisztelettel vett körül: édesatyjától. Tisza Kálmánban Teleki László halála óta, másfél évtizeden át jóformán az egész magyar ellenzék vezérét ismert: a szélső szárny is inkább benne, mint saját vezetőiben reménykedett. A kiegyezés védelmében a Deák-párti harcok ereje kimerült és bomladozni kezdett; az ellenzék is töredezt s fogyó bizalmát az ellentétek kiélezésével s a harcmódnak makacs ki-méletlenségével leplezte: avatatlan gazdálkodás, rossz termések s kapzsi és lelkiismeretlen érdekhajászat; mindez alig egy évtizedes önálló állami be-rendekezősünket az anvagi és erkölcsi tönk szélére juttatta. Hozzájuk járultak a szláv mozgalmak fenyegető felhői benn a monarchiában s délen és északon a monarchia ellen. A sűrűn változó kormányok és züllő pártok vergődésében már a magyar állam fenmaradása lett kérdésessé. Tisza Kálmán magyar lelkében megszólalt az intő hang, hogy: a viszonyok között állami életünk közjogi alapjának ostroma csak a fenyegető veszedelmet növeli. Egy nagy el-határozással rálépett a kiegyezés alapjára s ezzel a lépésével az országot talán az összeomlástól mentette meg s másfél évtizedes belső erősödés, gyarapodás, haladás korszakába vezette. A ki részese volt amaz idők lázas és szorongó hangulatának, ebben a lépésben bizonyára nem annyira a kormányváltások székéhez közelodést, mint egy ősi politika varázsos hagyományával való szakítást, a lemondást érzi inkább. Ez a lemondás, ez a köz életi való mozhódó-lása mindannak, a mi a népszerűségéből táplálkozik és személyes hűségét szolgál: a legsúlyosabb tehernek s a kevésbé biztató feloldósságnak ez a kész vállalása a közérdek parancsoló szavára: ez volt a geszti kastély addigi patriarkális életének is nagy fordulója. Irányzó emléke a ház akkor serdülő fiának ugyszólván egész életutján kimutatható, még pedig nem is csak a kiegyezés irányában elfoglalt állás-pontján, hanem egész gondolkodás- és érzésvilágának mindenben és mindörökre határozó elemeiben. Tisza Kálmánnak kész és bölcs lemondása erkölcsi jelen-tésében azt tanította neki: a haza minden előtti; be-következett sikerével pedig: erőnköt csak az egysé-ben kereshetjük. És a mit atyjának diadala hirdel, nem ugyvanazt hirdeli-e nagy fiának halottörése?

A nyilvánosság előtt irodalmi tanulmányok-kal lépett föl már a nyolcvanas évek elején. Köz-gazdasági, pénzügyi és történelmi dolgozatai még csak a ritka tanultságot, az éles elemző és követ-keztető értelmet mutatták. De valamivel később-ről van egy kitűnő dolgozata Barrasnak, a fran-cia direktorium sötét emlékü eselszövőjének emlé-k-iratairól, melyben az ifju államférfi politikai pályá-jának már első szakában szinte divinatorius vilá-gossággal látja maga előtt célját és jövőjét. Azt han-goztatja, hogy „a nemzet legjobbjainak nemcsak a válságok hősi harcaiban, hanem a hétköznapi küz-delmekben is meg kell állania helyét, teljesítenie kötelességét, magánérdekeivel, kényelmével, nyugal-mával nem törődve. Kellemtelen küzdelemre szánja el magát, ki a rajongónak, avagy a kalandornak áll utjába. Szenvedélyes támadásokat, méltatlan váda-kat kell elűrnie, s jutalma önfeláldozó küzdelmek között végig szolgált közpálya végén legfőbb hű-deg elismerés.” Ime Tisza Istvánnak egész pályáját annyira jellemző jövőbe-látásának legelső megnyilat-kozása. Megdöbönt, de kibékítő is. Nyomról-nyomra látja végzetét; de végét a látó szemek előtt egy jótékony tündér fátyollal tartarta el.

Az első mandátum.

Elsőben Vizakna küldte a parlamentbe, hol jóformán egyszerre kimagaslott. Már a kész állam-férfiának erkölcsi és szellemi fegyverzetében, készen lépett az arénába. Ebben az erkölcsi és szellemi erőben magával hozta mindazt, a mi a közélet me-zőjén tekintélyt alapítani és biztosítani képes és hi-vatozott. A meggyőződés szigora, a kemény hajtha-tatlanság, a közkezd keresésének szinte rideg elutasí-tása, tetszetős de veszélyes ábrándok iránti bizal-matlanság nem olyan tulajdonok, melyekből nép-szerűség vagy akár közhatalás is sarjadni szok-tott. De Tisza nem hiába volt mindig nyílt és egye-nes, nem rejtegetve soha semmit, nem állatva soha senkit, készen föllárva egész lelkét. Bár Széchenyi óta nem volt vezető államférfiaink között senki, ki annyira a Vörösmartyától parancsolt szent némasá-gal szerette volna hazáját, de olyan is alig, ki e szűzi szeretetnek mélységét, rendületlenségét, min-den önérdéken győző erejét oly mélyen és kétségte-lenül tudta volna érezetni, mint ő. Mindazok a lé-formáló tényezők, melyekről szólottam: család, szülőföld, iskola, példák, közélet: mind ennek a

szolgálatára nevelték. Ez az anya-jellege egész való-jának, melyből lelki szövédékeknek ugyszólván min-den szála sarjad. A nyílt, de férfiasan szemérmes lé-lek hangja és képe iránt fogékony szívnek és elmé-nek Tisza Istvánnak minden szava és cselekedete azt hirdeli, hogy benne a magyar érzésnek egyik legnagyobb hőstét láttuk egykor és gyászoljuk ma. Annak a nemzeti érzésnek hőstét, mely ezer éves történetünkben sokszor megújult a közviszonyok utalására vagy kényszere alatt, színeire és hangjára nézve nem egyszer változott; de céljában és lényec-gében mindenkor örök és egy marak.

Parlamentí pályájának kezdete összeesik az ugynevezett véderövita szenvedélyes harcaival s ezek következtül atyjának bukásával. Itt kezdődnek voltaképp a parlamentí életnek azok a folyton meg-újuló obstrukciós zavarai, melyek közvetve, vagy közvetlenül mindig a kiegyezést érintették. Ezzel a kiegyezéssel, új állami életünk alapjával szemben képviselőházunk állása három fokozatot mutat. A Deák-párt változatlanul őrizi a Tisza a perszonál uniót, vagy legalább a nemzeti önállás irányában gyökeres változást követelő ellenzékkel szemközt. Az országot fenyegető vészfelhők ennek a régi ellen-zéknek tulnyomó részét a fuzióba, azaz a kiegyezés mentvárába szorítják, melynek a szabadelvű párt, Tisza Kálmánnal az élén, elszánt védője lesz a szélső fölforgatással szemben. A véderövítában föllép egy új elv: a fejlesztés elve, különösen a katonai és gaz-dasági téren. Tisza István éles szeme és sohasem reszkető, de mindig aggódo szíve: ezekben a moz-galmakban, a parlamentí szakadásokban és országos igazságokban a haladásunk követelte nemzeti erő-nek nem gyarapodását, hanem inkább végzetes csök-kenését látta. Feltűkenyen, sőt szenvedélyesen őrzé azt az alapot, melynek minden megingatásától ál-lami létünk biztosságát félti. Oh, ez a végzetes ma-gyar politika! Tiszában a történeti magyarság lelke élt és munkált; élt azzal a rettenetes tanulsággal, hogy ennek a boldog'alan Magyarországnak ezer év óta minden külső és belső válságában nem jobb és rosszabb sorsáról, hanem létéről, vagy nemlétéről volt szó; minden küzdelme a harctéren és ország-gyűlésein élethalál-harc volt. Ilyennek érezte, ilye-nül fogta föl a kiegyezés ostromát is Tisza. Maga vallotta egykor épp itt, ezen a helyen, hogy „fiatal kora óta a magyar nemzetnek legaktuálisabb lét-kérdését: a magyar nemzet katonai biztosságának megalapozásában és a magyar parlament rendjének, méltóságának, becsületének, megóvásában látta”. Politikáját tulajdonképpen nem is lehet a szónak szigorúbb értelmében sem konzervatív, sem liberális, sem dinasztikus, sem függetlenségi politikának mondani: egyszerűen magyar nemzeti politika volt az. Míg a kiegyezési törvényről tapodtat sem távo-zott, egy magyar kormányférfi sem bizonyította tel-telekkel tényesenben, hogy nemzeti irányu haladá-sunk, még pedig intézményes haladásunk ezen a közjogi alapon mennyire lehetséges. Első rövid mi-niszterelnöksége alatt a tisztí nevelés terén kivívta a magyar nyelv érvényesülését, megoldotta a hon-véd-tűzértség kérdését és Rákóczi hantvai hazaszállí-tásának ügyét, javunkra és önállásunk irányában rendezte a német-és olasz kereskedelmi viszonyokat. Ez a szilárd állásfoglalása magára nézve mit sem keresett soha, mint nagy lelke nyugalmát, melyet fényben és homályban, minden zivatarok között megőrzött életének u'olsó pillanatáig.

Az első árnyék.

Ez az ő magyar politikája emelte ismételve nemcsak a hatalom magasába, a miniszterelnöki székbe, hanem a népszerűség forró régiójába is; és ugyanez kergette a népkégy és fejedelmi szeszély keserű száműzetésébe. Ferenc József királyunknak a viszonyokba és emberekbe látó bölcsesége jól tud'a, hogy a parlamentí fölfordulás elleni küzdel-mében Tisza a nemzet létérdekében a király jogát is védelmezi: a nemzeti erőt csak a maga-magával és királyával való egységben érzi igazán kifej-tethetőnek és biztosítottnak. Az agg uralkodó Deák kiegyezésének alapján áll és marad; sem az egész tör-vény támadásai itt és túl a Lajtán, sem az ugyneve-zett fejlesztő törekvések nem mozdítják el. Egyál-talan nem érzelmes politikus; de ez a kiegyezés gyakran szinte szívügyének tetszik: benne látta uralkodásának történeti jelentőségét és emlékét; ez a fölfogása és érzése kifejezésre jutott abban a vi-szonyban is, melybe családjának tagjaival helyezke-dett. Az itthoni fejlesztő igyekezetekkel majdnem egy időben lép előtérbe Ferenc Ferdinánd királyi herceg, ki elejétől fogva sőt, igazi bourboni gyűlö-lettel viseltetett irántunk és készült ellenünk, a ki-egyezés, mint a magyar önállás törvényes alapja ellen. Ezzel a kettős veszéllyel, a zajongó belső meg-hasonlással és a fenyegető külső erőszakkal állítja voltaképp szembe az öreg király Tiszát. Benne pe-dig soha senki nem csalódott; a ki végig olyan hű maradt magához, az másokhoz is csak hű tudott lenni. Nemzeti érzésének és királyhűségének benső összeolvadásával szolgálta fejedelmét. Hozzá való ragaszkodása megható szavakban jut kifejezésre ab-ban a beszédben, mellyel halálát a képviselőháznak bejelentette. De talán még megindítóbb módon abban a nála oly ritka ellágyulásban, mellyel dol-gozósobájában, az őseihez lért uralkodó arcképe

olt meg-meghalt s szinte onkenytelenül lebent el ajakáról a sóhajtás: „Szegény, jó öreg gazdám!”

A jó öreg gazda házatán azonban féltékenyen illekk, de az egész monarchiában séjtett meg-hasonlós ütötte fel fejét. Ez a meghasonlós első sor-ban és legbizonyosabban minket fenyegetett a bekö-vetkező trónváltozással, a trónörökösnek sze-zélyes, zsarnoki és gyűlölködő lelkében. Parlamén-tünk évek óta téhetetlen anarchiában vergődött a követéi kalónai reformok, majd Tisza első minisz-terelnökségének idején a házszabály-revizio kérdé-sében. A gyönyörű dunaparti palota szinte a magyar parlamentarizmus óriás ravatalának tetszett. Tisza dült lélekkel és kemény elszánással nézte nemzeti erőnk mállását, züllését éppen akkor, mikor össze-foglalására a legnagyobb szükség lett volna a jövő minden nappal közelgő alkotmány- sőt életváltásá-vál szemben. Zsarnoki fölmagasodásában nemzete sorsának érezte parancsoló szavát. A vizsályt két-ségtelen zsarnoki akarattal juttatta törésre, a mely-nek kockája ellene fordult. De ma, az időknék ta-nuságtétele után lehet-e még magyarul gondolkodó és magyarul érző ember, a ki be ne látná, hogy a midőn zsarnoki akarattal szállott szembe az ellen-zékekkel, sőt a felizgult ország tüzes ábrándképeivel: csak egy sokkal veszedelmesebb zsarnokságot akart megtörni nemzete érdekében, hogy ezt egy más vég-zetesebb zsarnokságtól mentse meg. Egy óra szabad-ságának áldozatát akarta kicsikarni egész jövőndő szabadságunk váltáságra.

Akkor nem értették meg őt, hosszú éveknek súlyos, disztelen, tehetetlen vergődésén kellett át-mennünk. De ő geszti száműzetésében látta a jö-vőt, melynek a veszélyes mámorból való kiabrándulással, majdan a nemzeti egység és biztosság elvé-vel és munkájával el kell következnie. Előre látta ezt is, mint sok egyebet: a véderő rendezésének és gyarapításának mulhatatlan szükségét, a reánk szakadt háborút és végzettségét, egyes mozzanatainak fenyegető következtéseit és — talán a saját tragédiáját is. Ez a vonása az övével merőben ellentétes ideg-alkatu Széchenyire emlékeztet. Mindig volt valami ellentét viselkedésének, tartásának, gondolkodásá-nak, hangjának szilárd nyugodtsága közt, meg tekintetének tüze között; szeméinek divinatorius tüze csodálatosan megmaradt még felvakságának idején is és majd lebüvölve, majd gyujtva lobogott keresztül vastag szemüvegén. Mi lehet ennek a feltűnő psycho-fizikai jelenségnek a magyarázata? Ezt a rejtelmes adományt, úgy ki-szem, nem magyarázza teljesen Tiszának éles, kö-vetkeztető elméje és belátása s éppen ezen a ponton szolgáltat új adalékot a nagy és csodálatos ember lélektárához. A mi iránt uralkodó érzés élt szívében, minőn más fölött uralkodó és minden mást hatá-rozó érzés: ennek irányában a jövő alakulásának minden, legcsekélyebb jele olyan erősen hatott rá, hogy lelki szeméi előtt kialakult belőle a jövőnek egész képe. Tiszát nemzeti érzése tette jóssá.

Mikor másodsor volt kénytelen, mint házelnök parlament fékezhetetlen kisebbsége ellen erőszakhoz folyamodni: már nemcsak az alkotmányos szabad-ságnak, a nemzeti akarat érvényének védelmére, ha-nem az európai láthatár szélén mutatkozó viharfel-bők indították.

A hadsereg létszám-szaporításáról volt szó s Tiszának fülébe csengett a jövő közeléből a világtörténet vészharangja, a mely-et a belháboru sikelitő lármájában alig hallott más valaki. A katonai javaslat szakaszai szabályle-nesen fogadtattak el, az új házszabályok az ellen-zék távollétében hoztattak s személyt nem válogató, kemény energiával hajlattak végre. A házat, melybe az ellenzék már csak tüntetni járt, a gyűlölködés füstje szállta meg, a melyben mintha csak maga, az oryogyóval is támadott Tisza állt volna nyugodtan és szilárdan, szemhunyorítás nélkül, méltóságos hanggal tekintvén azokra, a kiket a haza ellenségei-nek tartott, és föl sem véve a magáét. E napokban mondta róla egy német államférfi: „Tisza nem a mi korunk embere, ő római.” Ki tagadja ma, hogy e lázas jelenetekben, Tisza erőszakában nem a szabad-ság és törvény elliprálásáról, hanem a haza megmen-téséről volt szó? A kiket kiméletlen harmódja sújtott, azóta a nemzeti keserv, a melynek árját ez a kemény kéz fel akarta tartóztatni, talán azokkal is elfeledtette személyes keserőségüket.

A háboru.

A világháboru kitörni készülő vihara már a kormányelnöki székben találta. Mindazok között az államférfiak között, kiknek föladatuk juttatta bal-sorsuk: határozni a monarchiáról, háborúról vagy békéről, kétségtelenül Tisza alakja magaslott ki leg-feltűnőbbben, ő volt a legenergikusabb, talán a leg-katonásabb, az ő homlokára ült ki a legkomolyabb gond s talán az ő szíve sajgott legerősebben első-sorban fenyegetett hazájáért. A háboru kitörését lel-kesítő szavakkal ő jelentette nemzetének és a vi-lágnak. Mindebből könnyen szövődött meg a látszat, hogy a béke ügye ő rajta tört meg s a végzetes hábo-rura vezetett politikának a fejedelm tanácsában ő volt a döntő szöszölője. Különösen a nemzetközi radikálizmus, mely az ő magyarságában látta leg-hatalmasabb ellenségét, elejétől fogva benne kereste

a háboru okozóját. Ezt a vádat ugyan mindig visz-szaütasította, még a legvérmesebb háborus kilátá-sok napjaiban is, de a teljes igazság föltárásától mindvégig tartózkodott, ajka lezárt maradt s volta-képp ezzel pecsételte meg sorsát. Csak későn, nagy későn égre kiáltó, halálós sebei beszélték ki az igaz-sat. Ma már mindenki tudja, hogy a monarchiának, sőt Közép-Európának döntésre hivatott összes áll-lamférfiai között ő volt az egyetlen, a ki ellenezte a háborút, ellenezte szavával, tiltakozásával, emlékiratával s mikor nem tudta megakadályozni, leg-alább tisztán védelmi céljának és jellegének elhatá-rozásához köthette állását. A mit a nagy küzdelem-nek talán utolsó szerencsés napjain mondott, hogy: „ez a háboru védelmi harcnak indult, az maradt egész folyamata alatt; soha senki előtt a hazában más cél nem lebegett, mint visszaverni ellenségeink hódító betörését és nemzetünk számára biztosítani a békés jövőt.” — ez nem szépítő magyarázat, ha-nem az ő részéről, mint életének minden szava, be-csületes igazmondás volt. Rövid emlékirata pedig, mellyel a háboru küszöbén a királyhoz fordult s mely csak mostanában került napvilágra: lángelmé-jének talán legfényesebb megnyilatkozása: egy egész világnak s a mi egész világunknak pusztító lángja világít reá. A háboru egyes mozzanatainak megil-lésében és a zsenialitásnak az ő magyar szívében ki-élesedett jövőbelátásai: a második év nagy sikereivel szemben egy újabb emlékiratában óvatosságra int a nyugati és délkeleti harctér sikereinek tulbe-csülése tekintetében s békét, békét, békét sürget; a korlátlan buvárhajó-harc végzetes következtéseit tisztán fölisméri. Mindebben az államférfi lángeszének épp olyan bizonyosságát adja, mint erkölcsi erejének felelősségérzetével s annak a föladatnak betöltésé-vel, mely a magyar közéletben várt reá.

A kocka el volt vetve, a háboru kitört: más föladatot most már nem ismerhetett és nem ismert, mint becsületes végigküzdesét. Egy kétkedő szó, egy kedvezőtlen bírálat, sőt egy megféle békéltetés, az ő eredeti álláspontjának hangoztatása: mindez csak megfeszített erőnkkel lazítható, fegyvereinket tom-píthatta s talán korai összeomlásunkat jelentette volna s szégyennel tetézi pusztulásunkat. Tisza csak hazája javát kereste, sohasem a maga igazolását, vagy éppen mentségét; sohasem hősiködött, de biz-tatott, bátorított s a magyar áldozó lélekből, hősi erőből példát mutatott. Halála előtt ahig egy héttel mondotta a már forrongó képviselőházban: „Nyug-dítan elmondhatom magamról, hogy annak az óriási erkölcsi tökének, a melyet a nép százazrei és milliói megszereztek a magyar nemzet számára, igyekeztem hű sáfára lenni és azt a magyar nép be-csületére és a magyar nemzet erejének gyarapítására fölhasználni! Így állt ő a háboru mámorával és bor-zalmaival, dicsőségével és veszteségeivel, csalóka re-ndszerekkel és fenyegető végével szemben, egy tra-gikus összeütközés gyötrelmei között is szilárdan, az emberi és nemzeti önérték, méltóság és hősiség képeül. Így állott előttünk évekig. Mert mindennek és mindennek ellenére hitt nemzetének életéréjében és vallásos lelkében talán föltétezt Isten csodájá-nak gondolata is. És nemcsak a nagy idők parancsa, hanem kétségtelenül ennek a fejedelmi hősiségnek varázsos benyomása is évekig olyan egységbe tudta foglalni a nemzetet és országgyűlést, a milyenre egy hisztorikusunk megjegyzése szerint, a magyar törté-net az Anjouk óta példát nem mutat.

De ennek a vérzivataros történetnek ősi átka nem sokáig pihent: már a háboru harmadik évének nyarán felütötte fejét. Az ellenzék részt kívánt előbb bizalmi tanácsal a felelősségből, majd az intéző-hatalomból is, még pedig mind szenvedélyesebben s egyre tüzebben villogó személyi éllel. Éppen ezen hiúsult meg az egység: Tiszának nem hatalomvá-gyán és makacsságán, hanem önértékén és meggyő-ződésén. A közjogi viták is fölhasználtak s a delegá-ciók összehívásának sürgetése végzetesen indította meg a mindent elborítással fenyegető lavinát. Már mérgezett nyilak süvítették szerteszét, mintegy kár-pótlást keresve a megbűnt rövid behódolásért. Siket fülekknek hangozott a távolból Deák Ferenc intése: jobban szeressétek a hazát, mint a hogyan gyűlöli-tek ellenségeit; siket fülekknek még olyanoknál is, kik a haza bölcsé tanítványainak vallották magu-kat, de azért úgy látszott, mintha nem is a haza el-lenségeinek, hanem az ő személyes ellenfeleiknek gyűlöletébe olvadt volna minden közérzésük. Valóban, ha visszagondeklünk Tiszára a tomboló tá-radások szikrázó levegőjében, mely méltósággal és hűmélettel állott, sohasem kérve kiméleteit, csak igaz-ságot, nem magát védve, hanem nemzetét. Mintha csak a nagy földindulásban egyedül ő állott volna szilárd talajon.

A katasztrófa utja.

Siettünk a katasztrófa felé. Jelek adtak! A teljes Öreg megtért őseihez, a kapucinusok sirbolt-ába s várlaka a tanácsok házából a cselszövények házává lett. A befejezhetetlen háboru áldozatai, szenvedései, pusztításai nem voltak elegek; izzó kővel gyujtva robogott föl a pártgyűlölet: az áll-lános választójognak izzgó követelésével. Tisza nem engedett. Ellenének elfogultsága vagy ráfo-lása rendi szellemét ostromolta. Rendi szellemét a szabad és fenkölt lélekknek, ki minden emberit meg-értett; igaz, hogy magyarságával, magyar eszével

és magyar szívével értette meg. Egész felfogása, minden cselekedete és szava az emberi szabadság és emberi munka értékléséről és tiszteletéről tanu-skodik. Az izgatásban és követelésben, leglább ter-jedelmé szerint, megszakítását látta egy ezer éves történelmi folyamatnak, mely az emberi műveltség ügyét becsületesen szolgálta, mely minden igazi ér-téket megtisztított és fölemelt. Ennek a folyamatnak megszakításától tartott, melyet nem követel sem a szabadság, sem a munka érdeke: a magyar álla-mot, vagy inkább államunk magyarságát féltette s ebben egységét, anyagi és erkölcsi erejét. Nem is a tagadás, csak a mérséklés álláspontjára helyez-kedett, de a sötétben szivárgó, zavaros vizek már aláásták a talajt lábai alatt s udvari ármány és uralkodói tapasztalatlanság leszorították a kor-mány polcáról. Ugy állott félre, mint Czuczor Hunyadi-ja, mindeniben azt a benyomást keltve, hogy a nemzet élén maradt, azon a magaslaton, melyre a gondviselés állította s a honnan földi ki-rály többé életben és halálban le nem szállíthatja. Mikor a kérdést, mint egyszerű képviselő, először fejtegette a képviselőházban, ezekkel a fenséges szavakkal végezte: „A követelők a maguk Magyar-országát akarják megteremteni, mi pedig fenn akar-juk tartani a miénket. Azá akarjuk tenni Magyar-országot, a mi volt hosszú századokon keresztül, és a mi lesz, bizon a magyarok istenében, a jövö-ben is: egész lényében szabadságszerető, de egész lényében magyar államnak.”

Még ott látjuk helyén, a mint szólni kezd; el-leneihez fordul, mert barátai szó nélkül is meg-értik: minél súlyosabb a terhe, annál energikusab-ban kiegyenesedik; a zajgó tömegben szétnéz és föl-föltekint a szemközti kasztra abba a két jóságos szembe, mely a bibliai asszonyok hűségével és sze-refetével kísérte minden lépését egészen sirjáig. Még fülünkbe cseng a hangja, a mint pályájának amaz utolsó szakában, a nagy hajótörés előtt szó-noki erejével oly magasra emelkedett, mint talán soha korábban. Hangja sohasem dörgött; fölindu-lásait, fellobbanó belső tüzet inkább fokozódó cse-néze árulta el; de mindig törellel erő és olykor titkolt fájdalom zuggott benne; igen, fájdalom is s ilyenkor úgy tetszett, mintha szavai, mint a vad-emberek hajító-sarlója, oda találnának vissza, a honnan kiindultak: a maga szívébe. Beszédei nem a hagyományos, nálunk Kölcseyvet induló szónoki művészet termékei voltak, de még kevésbé száraz és lelketlen magyarázatok. Inkább értelmi ere-jével ragadoit meg, de keresetlen, képeket sohasem hasznoló formáiban nyílt lelke őszint megnyilatko-zását mindig éreztetni tudta s ha olykor erősebb fölindulásaiban a pátosznak egy-egy szava röppent el ajakáról: az mindig inkább természetnek tes-zett, mint művészetnek. Ennek az igaz embernek még legnagyobb művésze is az igazság volt. Ép-ő kifejező, tiszta és nemes magyar nyelvén inkább gondolataival halott, győzött meg és emelt föl. Vitakozó és fejtegető szónoklatának főereje abban állott, hogy a legnehezebb problémákat a leggye-szerűbb tételre tudta visszavezetni és így súlyos következtetéseit mintha csak maguktól születtek volna meg. Ez a sugárzó, hódító egyszerűség és vi-lágosság az anyag beosztásában, tétélei fölállításá-ban és a kérdések megoldásában egyaránt nyilat-kozott. Egyben, a mi szónoklatára legjellemzőbb, Deák Ferenchez áll közel: az a nyelvi és logikai szabátosság összhangjának bámulatos teljessége. Különben nemcsak szónoki, hanem egész állam-férfiúi egyéniségében volt valami nagy elődeinek mindegyikéből. Széchenyiből az átfogó politikai, gazdasági és történelmi világműveltség; Kossuthból a magyar lélekknek mindent áthevítő tüze; de a legtöbb Deákból: az önfegyelem szigorja, a puritán önzatlanság, a jogérzet mélysége és — az az örök magyarság, népi és történelmi gyökereivel, mely Deák személyiségének és pályájának jellemzőbb bélyege, mint akár Széchenyinek, akár Kossuthnak.

Ennek az örök magyarságnak mély és sajátos vonásai mind ott ragyognak Tisza István alakjában: a legegyszerűbb nyíltság és legtisztább belátás, a csodálatos munkabírás és a hősi elszánás, a kemény dac és áldozatkész fölemelkedés. Mind megtaláljuk benne: az értelmieket a lángész, az erkölcsieket a fenség magaslatán. Csak egy hiányzik: a csüggedés. Ez szolgálta megoldását annak a látszólagos el-lenmondásnak is, mely a békét követelő s maiban a harca buzdító Tisza között mutatkozik. Világos feje és hazájáért aggodó szíve eléjük áll a harc-kerőknék, de a mikor már nem a jó tanács, csak a bator tett, az ősi felbuzdulás segíthet még talán nemzetén, kardot köt maga is, hogy a magyar jövő-ért magyar karddal és magyar becsülettel vereked-jék. Odasiet a lövészárkba, szeretettel magyar test-vérei közé, kiknek nagyságát olyan elragadó sza-vakkal hirdeti az ország előtt, mint soha senki másét; kedves földijeit, debreceni huszárait védel-mezli, biztatja, vezeti és temeti a — katasztrófaig.

Tisza tragikumja.

A sötét és ádáz Végzet már egészen közelé-be oson. Még egy merénylet; de ő szívének igazságában és bátorságában s az isteni elvezésnek kálvinista hitével: nyugodt és törhetetlen marad. Komoly áhi-tatu megadása és alázatos fölemelkedése, de nemze-tének és az emberiségnek sorsát illető bizodalma

is vallásos világgfelfogásából sarjadt. Abból a világgfelfogásból, melyet oly meghatározó egyszerűséggel, s szinte maiv bensőséggel tolmácsol Barras-tanulmányának befejező soraiban: „Nem vak sors szeszélye hánnyja az emberiség hajóját cél és rendszer nélkül ide s tova; egy bölcs kéz vezeti azt megpróbáltatások, szenvedések, vérontások szikláit és zátonyai között mindig tovább magasztos rendeltetése felé: kicsinyek és nagyok, gyöngék és erősek, egyesek és nemzetek öntudatlan eszközök az ő kezében“. Ime lelki termő talaja annak a szent hősiségnek, mellyel ama pokoli „dies irae“ családja és barátai előtt, kik menekülésre sürgették, az ég felé mutatva mondta: „Odafenn végeztetik el minden“. Így hitt az ég hatalmában a pokol felett is.

Elvégeztett. A gigászi Végtet a Vakság és Gonoszság furiáival rohanta meg, hogy megdicsőítse, a midőn lesújtotta. Gyilkosai, kiknek ha nevét nem is, de lelkét ismerjük, azt hitték, hogy benne a magyar erkölcsöt, a magyar jövőt döntik le. Csalódtak, mert a vizek le fognak folyani s magyarságnak, a magyar jövőnek egyvel több erőforrása lesz: az ő nagy emlékével. A mint az izgatott képzelet a szellemeket sírjokból kiszállni látja; mocskotalan és sugárzó fehér öltözetben s az égnek emelkedő óriásokul: a mi szent kegyeletünk és tisztá belátásunk előtt így emelkedik ki, így magasodik fel a geszti sírból Tisza István, fehérén, a szive táján -soha ki nem alvó lánggal. Tudjuk már mind, hogy ki volt nekünk, hazánknak, korunknak; de tudjuk azt is, hogy ki volt történelmünknek és ki lesz jövőnknek.

Azoknak a nagy államférfiainknak sorában látjuk immár, kiket az angol királytévő szavának módján nemzettévőinknek nevezhetünk, mert népünket ők keltették uj életre, ők tették nemzetté, ők fejtették ki nemzeti életét és biztosították jövődjét. Széchenyi, Kossuth és Deák mellett látjuk, kiknek dicsősége is, épp mint az övé, az egy Deákot kivéve, igazi magyar dicsőség: gyász-fátyolon keresztül ragyog szemünkbe. Széchenyi a nemzetet; melynek már halálharangját kongatták, föltámasztotta álhalálából s megmutatta neki az élet utját; Kossuth meg önértetét és erejét aította fel, hogy igazi nemzeti életet követeljen és élhessen; Deák százados kötelekeinket és uj bilincseinket megoldva, a monarkia keretében visszavivta és biztosította ezt a nemzeti életet. Tisza István pedig az új Magyarország erejét, mint magyar erőt, először vetette sullyal a világgpolitika mérlegébe.

Beöthy Zsolt előadását sűrűn szakította meg a tetszésnek kelt mozgása és a meghatottság reménye. végül pedig meleg, lelkes taps köszöntötte a forrólelkű, agy tudóst és költőt; hevületű irómvészt.

Az elnök tolmácsolta a közönség köszönetét a rendkívül mélyhatású emlékbeszédért s fölkérte Kozma Andort költeményének előadására. (A szépségekben kimagasló költői alkotást lapunk tárcájában találja az olvasó.)

Tisza emlékének megörökítése.

Végül Mikszáth Kálmán, a Tisza-emlékbizottság jegyzője Tisza István emlékének megörökítése céljából a bizottság nevében előterjesztette a következő javaslatot:

1. A Nemzeti Társaskör 1. megfesteti a kör számára Tisza István arcképét.

2. Beszédeit, írott műveit és levelezéseit összegyűjti és kiadja.

3. Életét és működését egyéniségének történelmi méreteihez méltó módon megírta.

4. A felállítandó Tisza István emlékszobor céljaira megfelelő összeget ajánlanak fel.

Az indítványok elfogadásával az emlékezetes gyászünnep véget ért s a közönség melegen ünnepelte az előadókat, a legmélyebb meghatottsággal Beöthy Zsoltot.

De azt is tudjuk, hogy Te vagy mindenható Isten, az örök jószág és szeretet. Oh, ne tekintsd tehát a mi fogvatkozásainkat és ne azok szerint cselekedjél velünk, hanem tekintsd a Te irgalmatod és a Te szent fiadnak, az Ur Jézus Krisztusnak érdemét. Gvermeki bizalommal borulunk kegyelméd zsámlvához és esedezve kérünk: tekintsd reánk irgalommal égi fénylakodból, eléged meg nagy nyomorúságunkat, fordítsd ismét hozzánk orcádnak világosságát és jószágodat, bizovítsd meg rajtunk

Ezután még Petri István püspök mondott bensőséges, meghatározó egyszerű szavakkal áldást, mire a gyászünnepség a himnusz elénklése után végetért